

Світлана Журавльова
кандидат філологічних наук, доцент
Бердянський державний педагогічний університет
м. Бердянськ

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕЇ «ЗОЛОТОЇ ВОЛЬНОСТІ»
В УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ПАНЕГІРИКАХ
ДОБИ БАРОКО**

Поняття «золотої вольності» – центральне ядро політичної культури Речі Посполитої та ідеології сарматизму – стало вагомим чинником у формуванні державницького устрою Гетьманщини. Відповідно воно знайшло відбиття в українській бароковій літературі, на що вже звертали увагу Сенте Грачотті, архиєп. Ігор Ісиченко, Наталія Пилип'юк, Леонід Ушкалов та ін. Ідея рівних прав для всієї шляхти перетворюється в Україні на прагнення козацької старшини здобути ті самі привілеї, права й вольності, які мала польська еліта. Крім того, за спостереженням Наталії Пилип'юк, «золота вольність» – популярна тема для риторичних вправ європейських неолатинських підручників XVI–XVII ст. [2, с. 522].

Опрацювання ідеї «золотої вольності» в українській бароковій поезії засвідчене чи не найвідомішим панегіричним твором – «Віршами на жалосний погреб зацного рицера Петра Конашевича Сагайдачного» (1622), на що вказують у своїх розвідках згадані вище дослідники. Касіян Сакович обстоює думку, що запорозькі козаки гідні такої високої нагороди, позаяк захищають кордони вітчизни й віддано служать королю польському:

Золотая волность – так еи называють.

Доступити еи всі пилне старають.

Леч она не каждому может быть дана,

Толко тим, што боронять ойчизны и пана. <...>

Войско запорозкое волности набыло

Тым, же вірне ойчизни и кролю служило [4, с. 323].

Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний постає як ідеальний представник рицарського чину відповідно до сарматської ідеології,

яка передбачала надання привілеїв «золотої вольності» лише національній еліті.

Натомість пізніша діяльність Богдана Хмельницького закладає підґрунтя для трансформації ідеї «золотої вольності». Відтак гетьман у візії анонімного барокового поета постає героєм, завдяки якому Військо Запорозьке «при вольностях в неволі не будет служити», бо «през Богдана дал Войську кроль вольності» [5, с. 102]. Підкреслюючи богообраність гетьмана у панегірику “Чтиридесять тисяч Богдан войська споряжає...” з “Реестру війська Запорозького” (1649), поет наголошує і на здобутих Хмельницьким вольностях для української Церкви:

Посполитое добро російського рода
Справил Богдан, же церквам стала ся свобода.
Владицтва, гуменства, к тому монастири,
Архімандрія также живуція в мирі,
Святїї обителі як би тен фундуєт
Богдан, здавна вольності гди їм одискуєт [5, с. 102].

Оскільки від часу підписання Богданом Хмельницьким Переяславської угоди розпочався відлік активного поглинання Московським царством Лівобережної України, а Московською митрополією – Київської, сприйняття гетьмана як втілення ідеалу «золотої вольності» вже не є таким однозначним. Швидше тут треба говорити про вплив московського міфу «триєдиного народу». На користь цієї тези свідчить і панегірик імператриці Анні Іоанівні з «Nortus роётіcus» (1736) Митрофана Довгалевського, де поет наголошує, що за правління монархині для України «настали часи золотїї» [1, с. 151].

Утверджує міф про Богдана Хмельницького як «отця вольності», який вивів Україну з неволі, і славетна поезія «De libertate» (1757/1758) Григорія Сковороди. Саме цей міф, сформований за часів Російської імперії, пропагувався й пізнішою радянською ідеологією. Утім епіграматичний панегірик «De libertate» знаковий, на мою думку, іншою тезою, завуальованою завдяки найулюбленішому прийому барокових поетів – дотепу (вдалого висновку, який відкриває читачеві істину). Мова про рядки, в яких Григорій Сковорода ніби натякає на сумніви гетьмана щодо правильності ухваленого рішення:

О когда б же мні в дурні не пошитись!

Дабы волности не могл как лишитись [3, с. 116].

До речі, Дмитро Чижевський, який припускав, що «De libertate» є «очевидним фрагментом» [6, с. 205] іншого твору, обережно зазначав: «Згадку про Богдана Хмельницького <...> як про “отця вольности” та “героя”, можна інтерпретувати різно. Характеристична, розуміється, згадка про українського національного героя, який би вжиток не хотів зробити з цієї згадки Скворода» [6, с. 205].

Подібну трансформацію ідеї «золотої вольности» на теренах України засвідчують і прозові, й драматичні барокові твори. Запозичена у Речі Посполитої формула державницького устрою поступово припасовується до насаджуваної імперської ідеології іншої держави-колонізатора. Цій меті прислужилася українська пізньобарокова література, зокрема й панегірична поезія, автори якої прямо чи приховано висловлювалися на користь ідеї єднання України з північним сусідом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довгалецький Митрофан. Поетика (Сад поетичний) / пер., прим. і словник імен і назв В. Маслюка. Київ : Мистецтво, 1973. 435 с.
2. Пилип'юк Н. Могилянська Мучениця за «золотую вольность» // *Theatrum Humanae Vitae*. Студії на пошану Наталі Яковенко. Київ: Laurus, 2012. С. 511–524.
3. Скворода Г. Повна академічна збірка творів / за ред. Л. Ушкалова. Харків–Едмонтон–Торонто : Майдан; Вид-во Канадського Інституту Українських Студій, 2011. 1400 с.
4. Українська поезія: кінець XVI – початок XVII ст. / упор. В.П. Колосова, В.І. Крекотень. Київ : Наукова думка, 1978. 431 с.
5. Українська поезія: середина XVII ст. / упор. В. І. Крекотень, М. М. Сулима. Київ : Наукова думка, 1992. 679 с.
6. Чижевський Д. Філософія Г.С. Сквороди / підг. тексту і передне слово Л. Ушкалова. Харків : Прапор, 2004. 272 с.